آسیب‌شناسی تعاونی‌های اعتبار و ارائه الگوی مطلوب

تاریخ دریافت: ۱۳۹٤/٥/۷ تاریخ تأیید: ۱۳۹٥/۱/۱٥

سیدعباس موسویان*
سیدمحسن فاضلیان**
مهدی علی‌حسینی***

چکیده

در نظام مالی متعارف تعاونی‌های اعتبار به‌منظور کاهش فقر و تأمین نیازهای خرد خانوارها کاربرد گسترده‌ای دارند. در ایران نیز این تعاونی‌ها فعالیت می‌کنند اما از بُعدهای گوناگون با آسیب‌هایی روبه‌رو هستند، وجود تعاونی‌های آزاد، نبود قوانین مناسب بر نظارت تعاونی‌های اعتبار، نرخ‌های نامتعارف سپرده‌ها و تسهیلات، نبود ساختار مدیریتی مناسب و نداشتن پایگاه فقهی شفاف برخی از این آسیب‌هاست.

مقاله پیش رو در صدد حل این آسیب‌هاست و برای حل آنها افزون بر بهره‌گیری از تجربه ایران و دیگر کشورها به روش مصاحبه با خبرگان و تحلیل نتیجه‌های ایده‌ها، مدل مطلوبی را برای تعاونی‌های اعتبار ایران متناسب با فقه امامیه طراحی می‌کند. در این مدل، تعاونی‌های اعتبار با سرمایه اعضایی که در یک ویژگی معیّن مشترک هستند بر اساس عقد شرکت تشکیل می‌شود و جهت تقویت و امکان عضویت اعضای بیشتر در تعاونی می‌توان از پیوند مشترک چندگانه بهره جست. در این مدل تعاونی‌های اعتبار افزون بر حق عضویت اعضا از سپرده‌های اعضا به‌عنوان منابع مکمل بهره می‌گیرد و به‌وسیله قراردادهای قرض‌الحسنه، مرابحه، استصناع، اجاره به شرط تملیک و خرید دین تسهیلات می‌پردازد و به‌وسیله نهادی ملی و تخصصی به نام بانک مرکزی نظارت می‌شود. بر اساس یافته‌های این مدل، تعاونی‌های اعتبار در عین حال که با نرخ‌های پایین‌تری نسبت به بانک‌ها تسهیلات می‌دهند با نرخ‌های منطقی سپرده می‌پذیرند.

واژگان کلیدی: *تعاونی اعتبار، تأمین مالی خرد، فقه امامیه، بانکداری اسلامی.*

طبقه‌بندی JEL: D14, G21.

*. دانشیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. Email: samosavian@yahoo.com.

**. استادیار دانشگاه امام *صادق* ﷺ. Email: fazeliyan@yahoo.com.

***. دانشجوی دکترای مدیریت مالی دانشگاه علامه *طباطبایی* ﷺ. Email: mehdi11367@gmail.com.

مقدمه

در هر جامعه‌ای همواره نیاز به تأمین هزینه‌های مصرفی خانوارها وجود دارد. نیازی که در یک زندگی متعارف پیش می‌آید و با حجم پس‌اندازهای خانوار تناسب ندارد. یک راه‌حل تسهیلات بانکی است؛ اما باید توجه داشت که هزینه‌های مصرفی با انگیزه سرمایه‌گذاری و سودآوری نیست؛ بنابراین نمی‌توان برای تأمین آنها از قراردادهای بانکی که به‌طور عموم قراردادهایی با هدف سرمایه‌گذاری و کسب سود هستند، استفاده کرد. زیرا این قراردادها سود انتظاری بالایی دارند و به‌همین علت برای تأمین هزینه‌های مصرفی مناسب نیستند و عموم خانوارها از پس بازپرداخت آن بر نمی‌آیند.

برای پاسخ به این نیاز می‌توان از تجربه موفق نظام‌های مالی دنیا بهره گرفت. در این نظام‌ها از نهادی با عنوان تعاونی اعتبار استفاده می‌شود. این نهادها در کشورهای پیشرفته ضریب نفوذ بالایی دارند؛ برای مثال، این ضریب در امریکا در حدود ٤٥ درصد و در برخی کشورها حتی به بیش از ۸۵ درصد نیز می‌رسد.

گرچه این نهاد مالی در ایران نیز اجرا می‌شود و سابقه‌ای چند ده ساله دارد؛ اما اجرای آن با آسیب‌هایی همراه است و جایگاه مناسبی در تأمین مالی نیازهای مصرفی خانوارها ندارد؛ بنابراین پرسش اصلی پژوهش پیش رو این است که اجرای تعاونی‌های اعتبار در دنیا به چه شکل است که تا این حد توسعه یافته‌اند؛ در حالی‌که این نهادها در ایران توفیق چندانی نیافته‌اند و ضریب نفوذ چندانی ندارند.

جهت پاسخ‌گویی به این پرسش ابتدا باید مدل‌های متعارف تعاونی‌های اعتبار در دنیا را به خوبی مطالعه کنیم. افزون بر این برای رسیدن به مدل موفق در ایران، باید روش اجرای کنونی این نهادها را بررسی کرده و آسیب‌های آن را شناسایی کنیم. سرانجام با تطبیق مدل متعارف و مدل ایران، مدل مطلوب تعاونی‌های اعتبار در ایران را پیشنهاد کنیم.

نکته مهم در پژوهش پیش رو اینکه نظام مالی ما بر اصول اسلامی استوار است؛ بنابراین در پژوهش پیش رو باید پایگاه فقهی تعاونی‌های اعتبار و رابطه حقوقی بین ارکان و عنصرهای اصلی را مشخص کنیم و به این نکته برسیم که آیا با فقه اسلامی مغایرتی دارند یا خیر و اگر مغایرتی دارند راهکار جایگزین را پیشنهاد کنیم.

پیشینه تحقیق

در ایران مطالعه‌های محدودی در حوزه تعاونی‌های اعتبار انجام شده است؛ مانند:

ملاکریمی خوزانی (۱۳۸٤) در پایان‌نامه خود به تطبیق ساختار اتحادیه‌های اعتباری و صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران پرداخته است. وی در این تحقیق ساختار استاندارد و تجربه‌شده اتحادیه‌های اعتباری را با صندوق‌های قرض‌الحسنه مقایسه کرده و به تبدیل برخی از این صندوق‌ها به اتحادیه اعتباری به‌عنوان راهکاری مؤثر در ساماندهی وضعیت صندوق‌ها پافشاری کرده است.

شعبان‌پور (۱۳۸۱) به همکاری و رفتارهای سنتی مبتنی بر تعاون در ایران پرداخته، ضرورت پرداختن به تعاونی‌های خودجوش برای تعمیق روابط اجتماعی را با اشاره‌ای به نظریه اندیشه‌ورانی که تعاون را انگیزه تشکیل جامعه می‌دانند، پافشاری می‌کند.

کیان‌مهر (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «نقش تعاونی‌های اعتبار در اقتصاد کشور» ارتباط و اثرگذاری گسترش تعاونی‌های اعتباری در تعدیل معامله‌های پولی به روش بدهکاری و نتیجه‌های اقتصادی آن را بررسی می‌کند. با روش تحقیق مورد نظر این پژوهش نیز کارهایی صورت گرفته که به چند مورد اشاره می‌شود.

در تحقیق پیش رو افزون بر بررسی فقهی اصل تشکیل تعاونی اعتبار، مدل عملیاتی و سطوح تصمیم‌گیری و مدیریتی آن با بهره‌گیری از مدل موفق متعارف و آسیب‌شناسی تجربه ایران با نظرسنجی از خبرگان استخراج می‌شود؛ سپس شیوه‌های تأمین منابع و تخصیص منابع به‌گونه‌ای‌که زمینه برای کاهش همزمان نرخ تسهیلات با افزایش نرخ سپرده‌ها را فراهم کند ارائه می‌شود؛ بنابراین، مقاله در نوع خود بدیع است و کسی به این روش در این‌باره کار نکرده است.

تعاونی‌های اعتباری متعارف

برای شناخت تعاونی‌های اعتبار نخستین گام شناخت آنها در نظام مالی متعارف است؛ چرا که این نهادها در نظام مالی متعارف سابقه فراوانی دارند و به مرحله بلوغ رسیده‌اند. تجربه تعاونی‌های اعتبار در نظام مالی متعارف تجربه موفقی بوده و به کمک این نهادهای مالی

توانسته‌اند بخشی از نیازهای خانوارها به اعتبار را پاسخ‌گو باشند و از طرفی محلی مناسب برای پس‌انداز مازاد وجوه خانوارها باشند.

تاریخچه

در دهه ۱۸٤۰م گروهی از مبتکران اروپایی به ایده جدیدی دست یافتند. ایده این بود که اتحادیه‌ای اعتباری با تمرکز روی کارگرانی مشخص که در حرفه‌ای خاص مهارت دارند و البته به پول نیاز دارند پدید آورند. این ایده به‌سرعت به واقعیت تبدیل شد و در دهه بعد جنبش تعاونی به کامیابی‌های بزرگی در کشور آلمان و دیگر کشورهای اروپایی دست یافت. در سال ۱۸۵۰م نخستین انجمن اعتباری در آلمان تأسیس شد. در طول نه سال اعضای آن به ۱۸۰۰۰ عضو رسید (Fountain, 2006, p.1).

آمار مربوط به دو دهه اخیر نشان می‌دهند که تعاونی‌های اعتبار همواره روند رو به رشدی داشته‌اند. تعداد اعضا و دارایی‌های تعاونی‌های اعتبار رو به رشد بوده و در سال‌های اخیر به مقدارهای آنها افزوده شده است. از سال ۱۹۹٦م ـ ۲۰۱۲م تعداد تعاونی‌های اعتبار حدود ۱/۵ برابر، تعداد اعضای تعاونی‌های اعتبار حدود ۲/۳ برابر، دارایی تعاونی‌های اعتبار حدود ٤/۸ برابر شده است و سهام و سپرده‌ها که فاکتور اصلی تشکیل‌دهنده دارایی تعاونی‌های اعتبار می‌باشد ٤/۲ برابر شده است. به گزارش انجمن بین‌المللی تعاونی‌های اعتبار در پایان ۲۰۱۲م، سپرده‌ها و سهام اعضا در تعاونی‌های اعتبار کل دنیا بالغ بر ۱،۲۹۳،۲۵٦،۱۹۲،۱۹٤ دلار (حدود ۱،۲۹۳ میلیارد دلار) است. همچنین در پایان سال ۲۰۱۲م پولی که در بانک‌ها سپرده شده مبلغ ۲۱،۷٦۸/۸ میلیارد دلار است؛ بنابراین تا پایان سال ۲۰۱۲م پولی که در تعاونی‌های اعتبار سپرده شده در حدود ٦ درصد پولی است که در بانک‌ها سپرده می‌کنند (http://www.woccu.org/documents/2012_Statistical_Report).

هدف‌ها و انگیزه‌ها

تعاونی‌های اعتباری به‌عنوان نهادهایی مالی شناخته می‌شوند؛ اما برخلاف دیگر نهادهای مالی، کسب سود و بازدهی و حداکثرسازی عایدی به‌عنوان یک هدف، ظهور و بروز کمتری دارد. هدف اصلی تعاونی‌های اعتبار تأمین خدمات کم‌هزینه برای اعضا در

چارچوبی غیرانتفاعی است (همان، ص۲۶) هدف‌هایی که تعاونی‌های اعتبار به‌منظور رسیدن به آنها شکل گرفته‌اند عبارت هستند از (Froman, 1935, pp.286–287):

۱. تشویق به پس‌اندازکردن بین اعضا؛

۲. فراهم‌کردن اعتبار برای اعضا با نرخ بهره منطقی و مناسب؛

۳. آموزش کسب‌وکار از راه عضویت اعضا در تعاونی اعتبار.

افزون بر این هدف‌ها، تعاونی‌های اعتباری به‌ویژه تعاونی‌های کوچک، سیاستی را دنبال می‌کنند که بر اساس آن عضویت افراد ملزم به داشتن پیوند مشترک (Common bond و یا اشتراک معیّن) است. این پیوند به‌طور معمول مکان اشتغال یا شغل اعضا و ... می‌تواند باشد (Pearce, 1984, p.4). پیوند مشترک به این مفهوم است که اعضا در موضوع خاصی اشتراک دارند. در دهه‌های اخیر بسیاری از محدودیت‌های تعاونی‌های اعتبار حذف شد و این باعث شد که تعاونی‌ها بتوانند با دیگر نهادهای مالی رقابت کنند. محدودیت‌ها روی پیوند مشترک کاهش پیدا کرد؛ بنابراین امکان عضویت افراد بیشتری فراهم شد؛ افزون بر این قانون‌زدایی مالی باعث شد که گستره فعالیت‌های تعاونی‌های اعتبار افزایش پیدا کند و امکان رقابت با دیگر نهادها فراهم شود. همچنین قدرت وام‌دهی تعاونی‌های اعتبار به‌شدت افزایش پیدا کرد (Ibid, p.8).

عملیات تعاونی‌های اعتبار

تعاونی‌های اعتبار سازمان‌هایی با ساختار تعاونی هستند و اعضای آنها مالک آنها بوده سپرده‌ها به‌عنوان سهم‌الشرکه و بهره پرداختی به‌عنوان سود تقسیمی حساب می‌شود (Ibid, p.4). و امکان استفاده از امکانات تعاونی‌های اعتبار از راه عضویت در آنها فراهم می‌شود (Balkenhol, 1999, p.4).

در کشورهایی مانند ایالات متحده، کانادا و استرالیا تعاونی‌های اعتبار متولیان خاص خود را دارند و به‌طور معمول یک اداره ملی مسئولیت نظارت بر عملکرد تعاونی‌های اعتبار را بر عهده دارد و امنیت لازم برای آنها فراهم می‌آورند و بانک مرکزی یا فدرال رزرو هیچ‌گونه دخالتی در این امور ندارد؛ اما در برخی کشورها که تعاونی‌های اعتبار در آنها به‌صورت نظام

توسعه‌یافته در نیامده و به‌صورت کوچک و خرد به فعالیت می‌پردازند، بانک مرکزی افزون بر وظیفه‌های پیش‌گفته، مسئولیت نظارت بر تعاونی‌های اعتباری و تدوین قوانین و مقررات ویژه آنان را نیز بر عهده دارد (ملاکریمی خوزانی، ۱۳۸٤، ص۷۹ ـ ۸۰).

با اهمیت‌ترین خدمتی که تعاونی‌های اعتبار ارائه می‌دهند، اعطای وام‌های مصرفی و ارائه خدماتی مانند دفترچه حساب، کارت‌های اعتباری و وام‌های رهنی است (Barron, 1994, p.393). از آنجا که این وام‌ها برای نیازهای مصرفی اعضاست به‌صورت خرد اعطا می‌شوند و به‌طور عمده اعطای اعتبار در تعاونی‌ها سقف مشخصی دارد. وام‌هایی که تعاونی‌های اعتبار اعطا می‌کنند با وام‌های دیگر نهادهای مالی تفاوت دارد. این وام‌ها با هدف کسب سود نیستند و بیشتر برای رفع نیازهای مصرفی اعضاست؛ از این رو منابع جمع‌آوری‌شده، برای اعطای وام کم‌بهره به اعضا استفاده می‌شود. همچنین اقساطی که برای این وام‌ها در نظر گرفته می‌شود اقساط مناسب با توجه به توانایی وام‌گیرنده برای بازپرداخت آن است؛ اما باید توجه داشته باشیم که این وام‌ها به‌طور کامل بدون بهره نیستند اما بهره دریافتی نرخ پایین‌تری نسبت به دیگر نهادهای مالی دارد و این نرخ برای اعضا بسیار منطقی و مناسب است (Turner, 1996, P.34).

اعطای وام با ابزار و طرق مختلفی انجام می‌گردد. انواع وام‌هایی که تعاونی‌های اعتبار اعطا می‌کنند، عبارتند از: وام‌های شخصی، خدمات کارت اعتباری، وام خودرو، وام محصولات رفاهی، وام‌های رهنی، خط اعتباری ارزش خانه، وام روزانه و وام تجاری.

در کنار سرمایه اعضا، مهم‌ترین منبع تجهیز منابع تعاونی‌های اعتبار سپرده اعضاست که در تعاونی پس‌انداز می‌کنند. اعضا در تعاونی سرمایه‌گذاری می‌کنند و در ازای تأمین منابع مالی، مالک سهمی از تعاونی اعتبار می‌شوند (Balkenhol, 1999, p.5). از جهت کارکرد، نزدیک‌ترین نهادهای مالی به تعاونی‌های اعتبار، بانک‌ها هستند. ویژگی‌های تعاونی‌های اعتبار در جدول زیر با بانک مقایسه می‌شود.

ویژگی	بانک	تعاونی اعتبار
هدف‌ها	کسب سود	رفع نیازهای اعضا
مالکیت	مشارکت سهام‌داران هر شخصی می‌تواند سهام‌دار باشد	مشارکت اعضا شرط عضوشدن داشتن یک ویژگی مشترک می‌باشد که در زمان تأسیس تعیین شده است.
تجهیز	سرمایه سهام‌داران سپرده‌ها	سرمایه اعضا سپرده دریافت کمک از اشخاص دیگر
تخصیص	اعطای وام	اعطای وام با نرخ‌های منطقی
خدمات	برای تمام متقاضیان	فقط برای اعضا
اداره	به صورت شرکتی هر سهم یک رأی دارد	به صورت تعاونی هر عضو یک رأی دارد
تقیسم سود	به نسبت سهام سهام‌داران	به نسبت سهم اعضا در سرمایه

بررسی فقهی تعاونی‌های اعتباری متعارف

صاحبان سهام در شرکت تعاونی در تمام دارایی این شرکت‌ها سهیم هستند؛ پس مالکیت در آنجا مالکیت مشاع است (حسینی بهشتی، ۱۳۷۲، ص۸ـ۹)؛ یعنی می‌توان قالب تعاونی اعتبار را بر اساس قرارداد شرکت دانست و شرکت عقدی، قراردادی است بین دو یا چند نفر تا با مال مشترک، معامله و دادوستد انجام دهند. ثمره چنین قراردادی آن است که طبق قرارداد تصرف در مال مشترک و کار با آن به هدف کسب سود جایز می‌شود و سودوزیان حاصل به تناسب سرمایه بین شریکان تقسیم می‌شود (موسویان، ۱۳۸٦، ص۲۳۲).

در تعاونی‌ها هر عضو بدون توجه به مقدار سهمی که از سرمایه شرکت دارد یک رأی خواهد داشت و این موضوع در اساسنامه شرکت تعاونی که در ابتدا مؤسسان تعاونی روی آن توافق می‌کنند، ذکر می‌شود. در موازین فقهی گفته می‌شود که اگر بخواهیم در مالکیت

مشاع تصرف کنیم باید از صاحبان سهم اجازه بگیریم. در مالکیت تعاونی به‌طور قطع هر صاحب سهمی یک رأی دارد (حسینی بهشتی، ۱۳۷۹، ص۹)؛ در نتیجه تعاونی‌های اعتبار از نوع شرکت هستند و تصرف مدیران شرکت در اموال مشاع با اجازه صاحبان سهام است.

در تخصیص منابع در تعاونی‌های اعتبار، عمده منابع صرف اعطای تسهیلات به اعضا است. در انواع گوناگون وام‌ها، تعاونی‌های اعتبار پول را به مشتریان قرض می‌دهند و همراه با بهره پس می‌گیرند. قرارداد قرض عبارت است از اینکه قرض‌دهنده مالی را بر وجه ضمانت مثل به تملک قرض‌گیرنده در آورد و اشتراط هر نوع زیاده بر عهده قرض‌گیرنده ربا و حرام است (موسویان، ۱۳۸٦، ص۱۹۰).

روش تقسیم سودوزیان تعاونی‌های اعتبار بر اساس سرمایه اعضا بر طبق قرارداد شرکت است و از این جهت اشکالی ندارد؛ اما چون سود تقسیمی حاصل از تخصیص منابع به‌وسیله وام‌های ربوی است، آن سود هم ربا و حرام خواهد بود.

تعاونی‌های اعتبار در ایران

نخستین شرکت تعاونی در ایران در سال ۱۳۲۱ به شکل تعاونی روستایی در گرمسار تشکیل شد. در سال ۱۳٤٦ سازمان مرکزی تعاونی کشور تأسیس شد. در خرداد ۱۳۵۰ قانون شرکت‌های تعاونی به‌عنوان قانونی مجزا به تصویب رسید. در سال ۱۳۷۰ قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران تصویب و برای تحقق اصول ٤۳ و ٤٤ قانون اساسی وزارت تعاون تأسیس شد (ستوده بقا، ۱۳۸۱، ص۱۹).

تعاونی‌های اعتبار تا اوایل سال ۱۳۹۳، تعداد ۹۱۷ تعاونی با عضویت ٤۱۵ هزار نفر است (مصاحبه معاون امور تعاونی‌های وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به آدرس اینترنتی: http://www.isna.ir/fa/news/93042111716). این تعاونی‌ها که سالهاست در کشورمان پدید آمده‌اند هدف‌هایی مانند تأمین بخشی از نیازهای اعتباری اعضا، استفاده بهینه از پس‌اندازهای کوچک اعضا، شناسایی منابع اعتباری در جهت توزیع و حل دشواری‌های مالی اعضا، سیاست‌گذاری در امور مربوط به پس‌انداز اعضا و سهولت تأمین مالی به دور از ضابطه‌های بانک‌ها را دنبال می‌کنند (اداره کل امور تعاونی‌های خدمات تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان وزارت تعاون، ۱۳۷٤، ص۱۲).

بر اساس ماده یک دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر تعاونی‌های اعتبار مصوب ۱۳۸٦/٦/۳ شورای پول و اعتبار، شرکت تعاونی اعتبار شرکتی است که با رعایت قانون بخش تعاونی تشکیل می‌شود. در تعاونی‌های اعتبار سه گروه با یکدیگر همکاری می‌کنند: الف) اعضا؛ ب) هیئت مدیره؛ ج) مدیر عامل. اداره تعاونی‌های اعتبار مربوط به مدیریت روابط آنهاست. اعضا به عنوان مالکان تعاونی و هیئت مدیره و مدیر عامل در جایگاه مأموران اجرای اساسنامه تعاونی اعتبار هستند؛ البته در این بین ممکن است اعضا افرادی را برای نظارت به کارهای مدیران تعاونی انتخاب کنند (معمارزاده، ۱۳۸۹، ص۱۸٤).

روش تحقیق

در تحقیق پیش رو با استفاده از روش کتابخانه‌ای اطلاعات مربوط به ویژگی‌های تعاونی‌های اعتبار در نظام مالی متعارف دنیا گردآوری شد و با بهره‌گیری از این اطلاعات با روش توصیفی تعاونی‌های اعتباری متعارف شناسایی و پس از آن به روش توصیفی احکام فقهی تعاونی‌های اعتبار استخراج و به روش تحلیلی مسائل فقهی مربوط به تعاونی‌های اعتبار بررسی شد. در ادامه به روش کتابخانه‌ای، به گردآوری اطلاعات مربوط به تعاونی‌های اعتبار در داخل کشور پرداخته سپس بعد از کسب اطلاعات، به روش توصیفی تعاونی‌های اعتبار داخلی شناسایی می‌شوند.

پس از شناسایی مدل متعارف تعاونی‌های اعتبار و نیز مدل ایران، آسیب‌هایی که بر اجرای این نهادها در ایران مترتب است به روش توصیفی با ابزار گردآوری کتابخانه‌ای و پرسش از خبرگان مطالعه شد. سرانجام با توجه به چگونگی اجرای تعاونی‌های اعتبار در نظام مالی متعارف و شناخت تعاونی‌های اعتبار داخلی و نیز احکام فقهی آنها و به‌وسیله پرسش از خبرگان به روش توصیفی ـ تحلیلی مدل مطلوب تعاونی‌های اعتبار پیشنهاد می‌شود.

پرسش از خبرگان در هر دو مرحله به‌وسیله پرسشنامه با مصاحبه حضوری با خبرگان حوزه تعاونی‌های اعتبار انجام می‌گیرد. روش انتخاب و نمونه‌گیری از خبرگان در این مرحله، روش نمونه‌گیری متوالی (sequential sample) خواهد بود. در نمونه‌گیری هدف‌مند خبرگانی انتخاب می‌شوند و در نمونه‌گیری متوالی مصاحبه را تا جایی ادامه می‌دهیم که دیگر اطلاعات جدیدی به‌دست نیاید.

آسیب‌شناسی تعاونی‌های اعتبار در ایران

در این مرحله از تحقیق به‌منظور تکمیل اطلاعات درباره چگونگی اجرای تعاونی‌های اعتبار در ایران مصاحبه‌هایی با مسئولان نهادهای مرتبط با تعاونی‌های اعتبار صورت گرفت، مطالب به‌دست‌آمده از مصاحبه با این افراد جمع‌آوری و محتوای آنها کدگذاری شد و مفهوم‌های مرتبط به‌عنوان‌های اصلی و فرعی به‌صورت شاخه و زیرشاخه تقیسم شد که در ادامه به‌صورت جمع‌بندی این مصاحبه‌ها به‌همراه دیگر اطلاعات به‌دست‌آمده، ارائه می‌شود.

تعاونی‌های اعتباری آزاد

در برهه‌ای از زمان تعاونی‌هایی اعتباری با عنوان تعاونی‌های اعتباری آزاد رواج یافتند. این نهادها عنوان تعاونی اعتبار را داشتند اما عملیاتی شبیه به بانک‌ها انجام می‌دادند. به این شکل که محدودیتی مبنی بر اینکه ارائه خدمات فقط برای اعضا باشد را نداشتند. سهام این تعاونی‌ها برای اعضا بود، اما برای پذیرفتن سپرده و اعطای تسهیلات محدودیتی نداشتند و هر شخصی، چه عضو و چه غیرعضو می‌توانست در این تعاونی‌ها سپرده‌گذاری کرده و تسهیلات دریافت کند. این نهادها از یک طرف عملیات پولی گسترده انجام می‌دادند و از طرف دیگر به‌علت نظارت ضعیفی که روی آنها بود، نرخ‌های مصوب شورای پول و اعتبار را رعایت نمی‌کردند و از این جهت باعث اختلال در بازار پول شدند. این در حالی بود که وظیفه اصلی خود را به‌عنوان تعاونی اعتبار انجام نمی‌دادند.

علل رشد تعاونی‌های اعتبار آزاد

رشد تعاونی‌های اعتبار آزاد از سال ۱۳۸٦ اوج گرفت و در سال ۱۳۸۹ وزارت تعاون و بانک مرکزی در جهت قانون ساماندهی بازار غیرمتشکل پولی تفاهم کردند که با تعاونی‌های اعتبار آزاد برخورد کنند. اکنون باید ببینیم علت اصلی بروز این پدیده و اختلال در نظام مالی کشور در این زمان چه بوده است.

دریافت سپرده و جذب منابع همواره مورد توجه نهادهای مالی است. سازمان‌ها و افراد گوناگون با هدف‌های متفاوت نهادهایی را به‌منظور جذب سپرده و منابع مالی پدید

می‌آورند. تعاونی اعتبار یکی از این انواع نهادها بود که به‌عنوان ابزاری برای جذب سپرده مورد توجه عده‌ای قرار گرفت.

مطلوبیت این نهادها برای گردانندگان آنها این بود که فقط وزارت تعاون سازمان ناظر آنها بود و این وزارتخانه فقط در زمان تأسیس تعاونی اعتبار، مجوز تأسیس را صادر می‌کرد و پس از آن دیگر نظارت مستمری بر این تعاونی‌ها نداشت. این خلأ نظارتی باعث شد که تعاونی‌های اعتبار به رعایت نرخ‌های مصوب شورای پول و اعتبار ملزم نباشند. نرخ پیشنهادی تعاونی‌های اعتبار برای سپرده‌ها بیش از بانک‌ها بود و این امر باعث جذب سپرده‌های فراوانی در تعاونی‌های اعتبار شد. افزون بر این تعاونی‌های اعتبار الزامی به رعایت بخشنامه‌های بانک مرکزی برای اعطای تسهیلات نداشتند و با شرایطی آسان‌تر از بانک‌ها تسهیلات اعطا می‌کردند و سپرده‌گذاران برای برخورداری از امکان دریافت تسهیلات، پول خود را در تعاونی‌های اعتبار سپرده می‌کردند. نظارتی بر میزان سپرده‌های تعاونی اعتبار و تسهیلات آنها و تناسب بین آنها صورت نمی‌گرفت و این امر باعث آن شد که برخی تعاونی‌های اعتبار فقط تا چهل درصد منابع خود را تسهیلات دهند و بقیه را به مصرف‌های دیگر تخصیص دهند.

با وجود مزیت‌هایی که برای تعاونی‌های اعتبار به‌عنوان نهاد مالی وجود داشت، مانعی نیز در این راه قرار دارد و آن عبارت از محدودیت ارائه خدمات مالی به اعضاست؛ اما از آنجا که نظارت دقیقی روی تعاونی‌های اعتبار ایران وجود نداشت، این نهادها این امر را رعایت نکردند و خدمات خود را به تمام افراد جامعه گسترش دادند. تعاونی‌های اعتبار آزاد از طرفی از مزیت‌های تعاونی‌های اعتبار برای جذب منابع استفاده کردند از طرف دیگر از اجرای مواردی که برای آنها مشکل‌ساز بود پرهیز کردند؛ در نتیجه به‌علت خلأ نظارتی، نهادهایی پدید آمدند که نام آنها تعاونی اعتبار بود اما محدودیت پذیرش اعضا را رعایت نمی‌کردند که از آنها به‌عنوان تعاونی‌های اعتبار آزاد یاد می‌کنیم.

برخورد با تعاونی‌های اعتبار آزاد

تعاونی‌های اعتبار آزاد خدماتی مانند بانک ارائه می‌دادند اما نظارتی که روی آنها صورت می‌گرفت در حد نظارت بانک نبود؛ بنابراین بانک مرکزی در صدد سامان‌بخشیدن به این نهادها

برآمد. اقدام‌های بانک مرکزی از ابتدای سال ۱۳۸۹ شروع شد. در ابتدا بانک مرکزی ضرب‌الاجلی ٤٥ روزه به تعاونی‌های فاقد مجوز اعلام کرد (http://www.cbi.ir/showitem/7051.aspx). پس از این اطلاعیه ماه‌ها بعد در ۱۸ بهمن ۱۳۸۹ بانک مرکزی در اطلاعیه‌ای اعلام کرد بر اساس صورت‌جلسه ستاد عالی ساماندهی مؤسسه‌های پولی غیربانکی که با حضور مسئولان امنیتی ـ قضایی و وزارت تعاون در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۱۱ در بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تشکیل شد، تعداد ٤٨ تعاونی‌های آزاد فاقد مجوز شناخته شد و فعالیت آنها ممنوع شد (http://www.cbi.ir/showitem/7744.aspx). در ادامه ساماندهی فعالیت تعاونی‌ها اعتبار بانک مرکزی چند تعاونی اعتبار را در یکدیگر تجمیع کرد تا به‌عنوان مؤسسه اعتباری به فعالیت خود ادامه دهند و محدودیت‌های پدید آمده برای آنها مرتفع شد. این موضوع در اطلاعیه‌ای در تاریخ ۸ اسفند ۱۳۸۹ اعلام شد (http://www.cbi.ir/showitem/7779.aspx). بر این اساس این مؤسسه‌های دیگر عنوان تعاونی اعتبار نداشتند؛ برای مثال، مؤسسه اعتباری مولی الموحدین با تجمیع شرکت تعاونی اعتبار مولی الموحدین، تعاونی اعتبار بهمن ایثار، تعاونی اعتبار قائمین اقتصاد تشکیل شد. اطلاعیه‌های بعدی بانک مرکزی حکایت از استمرار ساماندهی به تعاونی‌های اعتبار داشت (http://www.cbi.ir/showitem/7785.aspx / http://www.cbi.ir/showitem/7785.aspx / http://www.cbi.ir/showitem/8817.aspx / http://www.cbi.ir/showitem/8865.aspx).

اکنون با وضع آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌های جدید با همکاری وزارت تعاون و بانک مرکزی، دشواری که تعاونی‌های اعتبار پدید آورده بودند مرتفع شد و از اختلالی که امکان دارد پدید آورند، جلوگیری می‌شود؛ اما معضلی که اکنون تعاونی‌های اعتبار با آن روبه‌رو هستند، تشریفات فراوان قانونی برای فعالیت است. هر تعاونی اعتبار باید از دو نهاد مجوز فعالیت بگیرد و پس از کسب مجوز، نزد اداره ثبت شرکت‌ها ثبت شود؛ پس از تأسیس و شروع فعالیت نیز با کوچک‌ترین انحراف از قوانین، شدیدترین برخورد که لغو مجوز است، روبه‌رو می‌شوند.

سپرده‌های تعاونی‌های اعتبار

از ویژگی‌های بارزی که همواره درباره تعاونی‌های اعتباری متعارف گفته می‌شود این است که این نهادها نرخ‌های مناسبی را به اعضای خود پیشنهاد می‌کنند. بعد از بررسی روابط بین

تعاونی‌های اعتبار و اعضا و آسیب‌های آن به بررسی نرخ‌های تعاونی‌های اعتبار و مقایسه آنها با بانک می‌پردازیم.

میزان سپرده‌پذیری در تعاونی‌های اعتبار

در بین حدود نهصد تعاونی اعتبار موجود در کشور تعدادی اندک از آنها هستند که افزون بر حق عضویت از سپرده‌های اعضا نیز به‌عنوان منبع مالی استفاده می‌کنند. به‌رغم اینکه امکان سپرده‌پذیری در قانون و مقررات مربوطه برای تعاونی‌های اعتبار پیش‌بینی شده است و نیز این امر در جهت هدف‌های این نهاد است، اکثر قریب به اتفاق تعاونی‌های اعتبار ایران از اعضای خود سپرده دریافت نمی‌کنند؛ این در حالی است که در تعاونی‌های اعتبار متعارف یکی از خدمت‌های بارز تعاونی‌های اعتبار دریافت سپرده با نرخ‌هایی مناسب‌تر از دیگر نهادهای مالی از اعضای خود است.

علت اصلی عدم دریافت سپرده از اعضا در تعاونی‌های اعتبار ایران، عدم تمکن مالی و فقدان پس‌انداز کافی برای اعضاست. تعاونی‌های اعتباری که در کشور ما شکل گرفته‌اند تعاونی‌های اعتباری صنفی هستند؛ بنابراین کارگران و کارمندان، اعضای این تعاونی‌ها را تشکیل می دهند. این قشر از جامعه همواره منابع کمی در اختیار دارند و حتی در صورت بروز هزینه‌های ناگهانی به منابع مالی نیاز پیدا می‌کنند.

نرخ سپرده‌های تعاونی‌های اعتبار

طبق ماده شانزده دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار، نرخ سود علی‌الحساب سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار، در چارچوب مصوبه‌های قانونی به‌وسیله هیئت مدیره شرکت تعیین می‌شود. و نیز طبق ماده ۲۱ این دستورالعمل نرخ سود تسهیلات و کارمزد در چارچوب مصوبه‌های قانونی به‌وسیله هیئت مدیره تعیین خواهد شد. از طرفی محدوده سود سپرده‌ها و تسهیلات را شورای پول و اعتبار تحت عنوان سیاست‌های پولی مشخص می‌کند. در ابلاغ این سیاست بین نهادهایی که سپرده می‌پذیرند و تسهیلات می‌دهند از بانک‌ها گرفته تا مؤسسه‌های اعتباری و تعاونی‌های اعتبار هیچ تفکیکی نمی‌شود؛ برای مثال، در سیاست‌های پولی و اعتباری سال ۱۳۹۳ حداکثر سود

سپرده‌های یک‌ساله و حداکثر سود تسهیلات غیرمشارکتی را ۲۲ درصد اعلام کردند که این محدوده برای تمام مؤسسه‌های اعتباری از جمله بانک‌ها و تعاونی‌های اعتبار یکی است.

با بررسی تعاونی‌های اعتباری که سپرده دریافت می‌کنند، نرخ‌های گوناگونی را نسبت به نوع سپرده مشاهده می‌کنیم. این نرخ‌ها با توجه به تعاونی اعتبار و نوع سپرده از ۱۰ ـ ۲۶ درصد متغیر است.

همان‌طور که بیان شد طبق سیاست‌های پولی سال ۱۳۹۳ مؤسسه‌های اعتباری می‌توانستند حداکثر ۲۲ درصد سود سالانه را به سپرده‌ها تخصیص دهند. برخی تعاونی‌های اعتبار این سقف را رعایت و برخی سودهای بالاتری به سپرده‌گذاران خود اعطا کردند.

با توجه به بررسی که از تعاونی‌های اعتباری متعارف انجام دادیم و با در نظر گرفتن هدف‌های تعاونی‌های اعتبار مانند پیشنهاد نرخ‌های منطقی به اعضا و تشویق اعضا به پس‌اندازکردن به این نتیجه می‌رسیم که نرخ‌هایی که تعاونی‌های اعتبار برای سپرده‌ها در نظر می‌گیرند نباید برابر با نرخ‌های دیگر نهادهای مالی و بانک‌ها باشد؛ زیرا این موضوع با هدف‌های تعاونی‌های اعتبار در تضاد است؛ بنابراین الزام‌های قانونی باید به‌صورتی باشد که تعاونی‌های اعتبار بتوانند نرخ‌های مناسب‌تری نسبت به بانک‌ها پیشنهاد دهند.

تسهیلات تعاونی‌های اعتبار

اکثر تعاونی‌های اعتبار منابع خود را به شکل تسهیلات قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند و فقط هزینه کارمزد ارائه تسهیلات را تا سقف چهار درصد دریافت می‌کنند. در بررسی قوانین و مقررات تعاونی‌های اعتبار مشاهده کردیم که این نهادها می‌توانند تسهیلات خود را از راه قراردادهای گوناگونی که در قانون عملیات بانکی بدون ربا بیان شده است، اعطا کنند اما به جز تعدادی اندک از تعاونی‌های اعتبار، بقیه فقط از تسهیلات قرض‌الحسنه استفاده می‌کنند. علت این امر آن است که تعاونی‌های اعتبار منابع کافی برای بهره‌گیری از قراردادهای گوناگون را ندارند و منابع اندک خود را به‌وسیله قرض‌الحسنه در اختیار اعضا قرار می‌دهند. از طرفی اکثر تعاونی‌های اعتبار سپرده‌ای دریافت نمی‌کنند؛ بنابراین تعهدی برای پرداخت سود سپرده ندارند؛ در نتیجه علتی وجود ندارد که از قراردادهای مبادله‌ای و یا مشارکتی که بازپرداخت آنها به‌همراه سود است استفاده کنند.

طبق نظر کارشناسان، وزارت تعاون می‌تواند از جایگاه خود بهره گیرد و حمایت‌هایی را برای تأمین مالی تعاونی‌های اعتبار انجام دهد؛ اما این امر تا کنون اتفاق نیفتاده است و وزارت تعاون در قوانین و مقرراتی که تصویب می‌کند حمایتی از تعاونی‌های اعتبار نداشته است. ادغام وزارت تعاون و وزارت کار و رفاه در این امر بی‌اثر نبوده است. گسترده‌شدن وزارت‌خانه باعث غفلت از تعاونی‌های اعتبار و از بخش تعاون شده است؛ این در حالی است که مقام معظم رهبری پافشاری بسیاری در توسعه بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران دارند.

تعاونی‌های اعتباری کمی وجود دارند که به جهت داشتن منابع کافی از قراردادهای متنوع برای اعطای تسهیلات استفاده می‌کنند. این تعاونی‌ها افزون بر سهام اعضا، منابعی را از سازمانی که تعاونی در بستر آن شکل گرفته است دریافت می‌کنند؛ برای مثال، تعاونی اعتبار ایران خودرو کمک‌های مالی را به‌صورت تسهیلات بلندمدت یا بلاعوض از شرکت ایران خودرو دریافت می‌کند البته دریافت کمک‌های مالی از سازمان بالادستی در کنار توسعه‌ای که در فعالیت تعاونی پدید می‌آورد دشواری‌هایی را هم پدید می‌آورد. از جمله این دشواری‌ها این است که مسئولان این سازمان‌ها، انتظار دارند که مدیران تعاونی را خود انتخاب کنند؛ این در حالی است که انتخاب مدیران از حقوق اعضای تعاونی اعتبار در مجمع عموی اعضا می‌باشد. چنانکه مدیران با نظر مسئولان سازمان کمک‌کننده انتخاب نشوند، مدیران این سازمان از انجام کمک‌های مالی به تعاونی سرباز می‌زنند.

نرخ تسهیلات تعاونی‌های اعتبار

کارویژه تعاونی‌های اعتبار تأمین نیازهای اعتباری خانوارها با نرخ مناسب است. همان‌طوری که گفته شد عمده تعاونی‌های اعتبار به‌علت کمبود منابع نقدینگی امکان ارائه خدمات متنوع در اعطای تسهیلات و پذیرش سپرده را ندارند؛ اما تعداد معدودی از تعاونی‌ها وجود دارند که افزون بر قرض‌الحسنه از دیگر قراردادها برای اعطای تسهیلات استفاده می‌کنند. در ادامه نرخ سود دیگر تسهیلات برخی تعاونی‌های اعتبار را بیان می‌کنیم تا مناسب‌بودن نرخ تسهیلات اعطایی تعاونی‌های اعتبار را بررسی کنیم. به این منظور چند نمونه از نرخ‌های تسهیلات تعاونی‌های اعتبار ارائه می‌شود:

تعاونی اعتبار	نوع تسهیلات	سود
کارکنان سازمان نوسازی شهر تهران	تسهیلات در برابر سپرده‌گذاری	از ۲۳ ـ ۳۰درصد
اعضا و شاغلان سازمان نظام پرستاری	انواع تسهیلات	از ۱۰ ـ ۲۲درصد
ایران خودرو	انواع تسهیلات	۲۷درصد
وزارت امور خارجه	انواع تسهیلات	از ۸ ـ ۲۰درصد

همان‌طوری که ملاحظه می‌کنیم نرخ تسهیلات تعاونی در محدوده ۸-۳۰ درصد قرار دارد. این نشان از تنوع تصمیم‌های تعاونی‌ها دارد و اینکه تعاونی‌های اعتبار استراتژی مشخصی در این‌باره ندارند. برای درک بهتر از نرخ تسهیلات تعاونی‌های اعتبار نرخ تسهیلات اعطایی بانک را نیز بررسی می‌کنیم. طبق سیاست‌های پولی سال ۱۳۹۳ حداکثر نرخ سود تسهیلات قراردادهای غیرمشارکتی بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری معادل ۲۲ درصد و حداقل نرخ سود مورد انتظار قراردادهای مشارکتی هنگام عقد قرارداد بین بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری و مشتری معادل ٢٤ درصد است.

از آنجایی که نرخ سود تسهیلات مبادله‌ای محدود به ۲۱ درصد است بانک‌ها عمده منابع خود را به تسهیلات با قراردادهای مشارکتی تخصیص می‌دهند تا سود بالاتری کسب کنند و در عمل نرخی که بانک‌ها با آن تسهیلات مبادله‌ای می‌دهند حدود ۲۱ درصد و نرخی که با آن تسهیلات مشارکتی می‌دهند حدود ۲۸ درصد است.

درباره تسهیلات، تعاونی‌های اعتبار نرخی نزدیک نرخ بانک‌ها و گاهی فراتر از بانک‌ها دارند؛ این در حالی است که تعاونی‌های اعتبار باید نرخی مناسب‌تر از بانک به اعضا پیشنهاد دهند؛ بنابراین طبق هدف‌های تعاونی‌های اعتباری که نرخ مناسب پیشنهاد می‌دهند در جهت هدف‌های خود گام بر می‌دارند و آن‌دسته از تعاونی‌های اعتباری که نرخی برابر با نرخ بانک‌ها دارند، باید نرخ خود را کاهش دهند.

شرط سپرده‌کردن پول برای دریافت تسهیلات

در بررسی شرایط اعطای تسهیلات در تعاونی‌های گوناگون موضوعی که در اکثر تعاونی‌های اعتبار به چشم می‌خورد این است که اعضا برای دریافت تسهیلات باید پولی را نیز نزد تعاونی سپرده کنند. برخی برای اعطای تسهیلات شرط وجود حداقل سپرده را برای اعضا قرار می‌دهند. برخی دیگر از تعاونی‌ها سقف تسهیلات اعطایی و نرخ آن را با توجه مقدار سپرده، مشخص می‌کنند.

در پایان این بخش خلاصه یافته‌های مربوط به آسیب‌شناسی تعاونی‌های اعتباری داخلی در جدول زیر ارائه می‌شود. اینها آسیب‌هایی هستند که تعاونی‌های اعتبار را از ماهیت حقیقی خود منحرف کرده باعث عدم رشد آنها در جامعه ما شده‌اند.

آسیب‌شناسی تعاونی‌های اعتبار در ایران		
آسیب‌ها	علت	منبع
تعاونی‌های اعتبار آزاد	خلأ نظارتی تخصصی	مصاحبه با بیگدلی، شریفی، رستم‌پور، میرباقری و قائنی
قوانین دست‌وپاگیر	تعدد نهادهای ناظر	مصاحبه با میرباقری و نیری
سپرده‌پذیری پایین	عدم تمکن مالی اعضا	مصاحبه با قائنی
عدم تمایز بین نرخ سپرده‌های تعاونی‌ها و بانک‌ها	قانون یک‌پارچه برای تمام نهادهای مالی	قوانین موجود و بررسی سابقه تعاونی‌های اعتبار سپرده‌پذیر
عدم تنوع تسهیلات	کمبود منابع تعاونی	مصاحبه با میرباقری و رستم‌پور و قائنی
عدم حمایت وزارت تعاون	ادغام وزارت تعاون و کار	مصاحبه با میرباقری و قائنی
تعیین مدیران تعاونی‌ها توسط سازمان‌های مرتبط	اعطای کمک‌های مالی از سوی سازمان مربوطه	مصاحبه با قائنی
بالا بودن نرخ‌های تسهیلات نسبت به بانک‌ها	قانون یک‌پارچه برای تمام نهادهای مالی	قوانین موجود و بررسی سابقه تعاونی‌های اعتبار
شرط سپرده برای دریافت تسهیلات	کمبود منابع به علت کافی‌نبودن حق عضویت اعضا	مصاحبه با شریفی، میرباقری و قائنی

بررسی فقهی تعاونی‌های اعتبار در ایران

بر اساس بررسی‌های انجام‌گرفته طبق قوانین مربوط به تعاونی‌های اعتبار در ایران، ماهیت این نهادها می‌تواند عقد شرکت باشد. به این بیان که اعضای تعاونی‌های اعتبار برای تشکیل شرکت تعاونی، به‌صورت مشاع سرمایه تعاونی را تشکیل دهند. در این صورت هر گونه تصرف در اموال شرکت بدون اجازه همه شریکان جایز نخواهد بود (سرآبادانی، ۱۳۸۳، ص۱۱۸). در عین حال اعضا با حق رأیی که در مجمع عمومی دارند در چارچوب عقد وکالت، اجازه تصرف در اموال شرکت تعاونی را به هیئت مدیره منتخب و مدیر عامل می‌دهند.

در آسیب‌شناسی تعاونی‌های اعتبار مشاهده کردیم که برخی از آنها برای اعطای تسهیلات به اعضا شرط می‌کنند که برای دریافت تسهیلات باید مبلغی را نزد تعاونی سپرده کنند و تسهیلات اعطایی و شرایط آن بر اساس مقدار پول سپرده شده و زمان آن مشخص می‌شود. اگر این شرط در ضمن قرارداد سپرده قرض‌الحسنه باشد به‌علت اینکه زیاده‌ای را برای سپرده‌گذار پدید می‌آورد در شرع اشکال دارد، بنابراین در سپرده قرض‌الحسنه شرط اعطای تسهیلات اشکال خواهد داشت؛ اما شرط اعطای تسهیلات در سپرده‌های سرمایه‌گذاری اشکالی نخواهد داشت چون بر اساس عقد وکالت است که قرادادی انتفاعی است و در قرارداد انتفاعی، اشتراط شرطی که سود داشته باشد اشکال ندارد (موسویان، ۱۳۸٦، ص۱۹٤).

مدل مطلوب تعاونی‌های اعتبار

پس از شناخت دقیقی که از تعاونی‌های اعتبار داخل و خارج از کشور به‌دست آوردیم، اطلاعات به‌دست آمده را به خبرگان عرضه کردیم و نظر آنها را درباره مدل مطلوب تعاونی‌های اعتبار پرسیدیم. در پرسشنامه‌ای از خبرگان خواسته شد تا با شناخت از تعاونی‌های اعتبار متعارف و تعاونی‌های داخلی با در نظر گرفتن قواعد فقهی، مدلی را ارائه دهند که با اجرای آن مدل، آسیب‌های موجود درباره تعاونی‌های اعتبار برطرف شوند. در ادامه مدل مطلوب تعاونی‌های اعتبار را که بر اساس اطلاعات به‌دست آمده از نظر خبرگان حاصل شده است را ارائه می‌دهیم.

ساختار تعاونی‌های اعتبار

قالبی که تعاونی‌های اعتبار تحت آن تشکیل می‌شود قرارداد شرکت است. مؤسسان تعاونی اعتبار که اعضا هستند در ابتدا گرد هم می‌آیند و با تشکیل سرمایه تعاونی اعتبار که تحت عنوان حق عضویت شناخته می‌شود بنا بر عقد شرکت، شرکت تعاونی اعتبار را پدید می‌آورند. اساسنامه تعاونی اعتبار که به تصویب مؤسسان می‌رسد قرارداد عقد شرکت است و اعضا به آن پای‌بند خواهند بود.

مهم‌ترین نکته درباره اعضای تعاونی اعتبار وجود پیوند مشترک بین آنهاست. درباره تعاونی اعتبار خاص کسانی می‌توانند عضو تعاونی اعتبار باشند که در یک ویژگی مشخص اشتراک داشته باشند؛ برای مثال، کارکنان شرکتی یا حرفه‌ای خاص یا ساکنان منطقه‌ای مشخص که عمده افراد آن از یکدیگر شناخت دارند و یکدیگر را می‌شناسند می‌توانند یک تعاونی اعتبار را تشکیل دهند و عضو آن باشند. پیوند مشترک در زمان تأسیس تعاونی اعتبار مشخص و در اساسنامه بیان می‌شود.

چنانکه افرادی که مشمول این پیوند مشترک هستند، تعداد کمی دارند، تعاونی اعتبار می‌تواند از پیوند مشترک مربوط به چند گروه استفاده کند. به این شکل که چند گروه که با همدیگر ارتباط دارند یک تعاونی تشکیل می‌دهند؛ برای مثال، چنانکه کارکنان دانشگاهی در تهران تشکیل تعاونی اعتبار دهند، این تعاونی اعضای فراوانی نخواهد داشت و به تبع آن در تجهیز و تخصیص منابع اختلال پدید می‌آید. بر اساس پیوند مربوط به چند گروه می‌توان تعاونی اعتباری برای کارکنان دانشگاه‌های تهران تشکیل داد. بر این اساس دایره افرادی که می‌توانند در تعاونی اعتبار عضو شوند افزایش می‌یابند و با عضویت افراد بیشتر، پول بیشتری در تعاونی اعتبار سپرده می‌شود و قدرت اعطای تسهیلات در این تعاونی اعتبار به مراتب بیشتر از یک تعاونی اعتبار کوچک خواهد بود.

بنابراین رعایت پیوند مشترک بین اعضای تعاونی اعتبار امری الزامی برای این نهادهای مالی است اما برای پدیدساختن امکان عضویت افراد بیشتر در تعاونی، در گروه‌های با تعداد جامعه کم می‌توان از پیوند مشترک مربوط به چند گروه استفاده کرد.

در اداره تعاونی‌های اعتبار سه شأن تعریف می‌شود الف) شأن مالکیت؛ ب) شأن اجرایی؛ ج) شأن نظارت. مجمع عمومی اعضا برای تصمیم‌گیری اعضا که مالکان تعاونی هستند

طراحی شده است. اعضای تعاونی اعتبار در ابتدا در مجمع مؤسسان شرکت تعاونی اعتبار را تشکیل می‌دهند و پس از مجمع مؤسسان پایان می‌پذیرد و مجمع عمومی اعضا برای تصمیم‌گیری‌های شرکت تشکیل می‌شود. اعضا می‌توانند به‌وسیله مجمع عمومی مدیران شرکت را از راه انتخاب هیئت مدیره برگزینند. اعضا در مجمع عمومی فرد یا افرادی را برای نظارت بر تعاونی اعتبار انتخاب می‌کنند تا اگر انحرافی در فعالیت‌های تعاونی اعتبار مشاهده شد، آن را به اعضا به‌عنوان مالکان شرکت و نیز به نهادهای مربوطه اطلاع دهند.

نهاد ناظر تعاونی‌های اعتبار

در کشور باید سازمانی بر فعالیت تعاونی‌های اعتبار که به‌عنوان نهادی مالی درباره اعتبار و بازار پول فعالیت می‌کنند، نظارت داشته باشد. در مدل مطلوب پیشنهاد می‌شود نهادی ملی ـ ترجیحاً بانک مرکزی ـ به‌صورت تخصصی بر تعاونی‌های اعتبار نظارت داشته باشد. این نهاد وظیفه صدور و لغو مجوز و نظارت مستمر بر تعاونی‌های اعتبار را دارد. بر این اساس تعاونی‌های اعتبار برای دریافت مجوز فعالیت فقط به یک نهاد مراجعه می‌کنند و در طول زمان فعالیت خود فقط تحت نظارت آن نهاد هستند.

قوانین و مقرراتی که تعاونی‌های اعتبار به رعایت آنها ملزم است، ویژه این نهادها وضع می‌شود؛ البته برای وضع این قوانین و مقررات باید دیگر قوانین و مقررات مرتبط مانند قانون بخش تعاونی و سیاست‌های پولی مصوب مجلس و شورای پول و اعتبار بانک مرکزی در نظر گرفته شود.

بانک مرکزی و شورای پول و اعتبار نیز باید به‌عنوان متولیان نظارت بر بازار پول در وضع قوانین و مقررات، شرایط خاص تعاونی‌های اعتبار را به‌عنوان یکی از نهادهای فعال در این بازار در نظر بگیرند. مهم‌ترین امر در این بازار رعایت نرخ‌های مصوب شورای پول و اعتبار برای انواع سپرده‌ها و تسهیلات است. مهم‌ترین ویژگی‌های تعاونی‌های اعتبار که از ویژگی‌های ماهوی آنها نیز شمرده می‌شود، ارائه نرخ‌های منطقی به اعضای خود نسبت به بانک‌هاست. شورای پول و اعتبار در تعیین نرخ‌های مربوط به سپرده‌ها و تسهیلات تعاونی‌ها باید این نکته را در نظر بگیرد که امکان پیشنهاد نرخ‌های مناسب به اعضا از سوی این نهادها فراهم باشد و مقداری تفاوت در نرخ این نهادها در نظر گرفته شود.

مهم‌ترین امر در این شیوه، نظارت متمرکز بر تعاونی‌های اعتبار است. تمرکز در نهاد ناظر و تمرکز در قوانین و مقررات باعث کاهش تشریفات اداری، نظارت تخصصی، کارایی نظارت و گسترش تعاونی‌های اعتبار خواهد شد.

روش‌های تجهیز و تخصیص منابع

مهم‌ترین کارکرد تعاونی‌های اعتبار تأمین مالی خرد و رفع نیازهای خانوارها برای هزینه‌های مصرفی است. تعاونی‌های اعتبار برای عملکرد بهتر در این‌باره باید بتوانند از یک طرف خود را به خوبی تجهیز کنند و از طرف دیگر با ابزاری مناسب و در جهت هدف‌های خود منابع را به اعضا تخصیص دهند.

در حقیقت این‌دو امر به یکدیگر وابسته هستند نهادی می‌تواند تخصیص خوبی داشته که تجهیز خوبی انجام داده باشد. درباره تعاونی‌های اعتبار کشورمان ملاحظه کردیم که تعداد کمی از آنها سپرده می‌پذیرند و اکثر قریب به اتفاق آنها فقط به‌وسیله حق عضویت اعضا تجهیز می‌شوند. در ادامه روش‌های تجهیز و تخصیص منابع در تعاونی‌ها ارائه می‌شود.

تجهیز منابع

ماهیت تعاونی‌های اعتبار شرکت است و نخستین چیزی که برای تشکیل شرکت نیاز است به اشتراک گذاشتن سرمایه می‌باشد؛ بنابراین نخستین منبعی که تعاونی‌های اعتبار از آن بهره‌مند می‌شود سرمایه‌ای است که اعضا وارد شرکت می‌کنند. این سرمایه از راه خرید واحد به‌وسیله اعضا وارد شرکت می‌شود. نخستین منبع تأمین مالی تعاونی اعتبار، سرمایه اعضاست؛ اما برای تداوم فعالیت و کارایی بالاتر این نهادها باید از راه‌های دیگر نیز منابع را جمع‌آوری کنند.

دومین منبع، سپرده اعضاست. تعاونی‌های اعتبار می‌توانند از اعضای خود سپرده بپذیرند. اعضا برای پس‌انداز می‌توانند وجوه اضافه خود را در تعاونی‌ها سپرده کنند. از این راه می‌توانند هم پول خود را در جای امن قرار دهند و در صورتی‌که سپرده مدت‌دار باشد از سود آن بهره‌مند شوند. تعاونی‌های اعتبار نیز می‌توانند برای تشویق اعضا به پس‌انداز بیشتر، امتیازهایی مانند اعطای امتیاز و اولویت در پرداخت تسهیلات در صورت نیاز اعضا

در نظر بگیرند. در تعاونی‌های اعتبار سپرده اعضا به دو گروه سپرده‌های قرض‌الحسنه و سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار تقسیم می‌شود.

در سپرده‌های قرض‌الحسنه سودی به سپرده‌گذار تعلق نمی‌گیرد. در این سپرده‌ها اعضا، انگیزه‌های متفاوتی دارند. آنان با بهره‌گیری از سپرده قرض‌الحسنه می‌توانند از سرویس‌های دریافت و پرداخت تعاونی اعتبار استفاده کنند، با انگیزه‌های خیرخواهانه پول خود را از راه این سپرده‌ها در اختیار تعاونی اعتبار قرار می‌دهند تا این نهادها منابع بیشتری برای رفع نیازهای اعتباری اعضا در اختیار داشته باشد.

سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار مشمول پرداخت سود می‌شود. در این نوع سپرده‌ها اعضا پول خود را در اختیار تعاونی اعتبار قرار می‌دهند و به تعاونی وکالت می‌دهند تا آن را در تسهیلات اعطایی خود به کار گیرد. تعاونی‌های اعتبار با بهره‌گیری از سپرده‌های سرمایه‌گذاری در قراردادهای مبادله‌ای، نیازهای اعتباری اعضا را برطرف کرده و با آن کسب سود می‌کنند. تعاونی‌های اعتبار از سود کسب‌شده از این تسهیلات، حاشیه سود تعاونی ـ حق‌الوکاله ـ را کسر می‌کنند و بقیه سود را به سپرده‌گذاران می‌پردازند.

همان‌طوری که گذشت حداکثرسازی سود هدف اصلی تعاونی اعتبار نیست؛ بنابراین باید بر خلاف بانک و دیگر مؤسسه‌های اعتباری حاشیه سود پایینی برای خود در نظر بگیرند. حاشیه سود پایین در تسهلات اعطایی از دو جهت اهمیت دارد. در این صورت سود دریافتی از تسهیلات اعطایی کاهش پیدا می‌کند. با در نظر گرفتن این نکته تعاونی‌های اعتبار به هدف خود مبنی بر تأمین نیازهای اعتباری اعضا با نرخ منطقی و مناسب دست یافته‌اند. از طرف دیگر با اعمال حاشیه سود کم تعاونی‌های اعتبار سود بیشتری به سپرده‌های اعضا اختصاص می‌دهند. در این صورت تعاونی‌های اعتبار به هدف خود مبنی بر تشویق اعضا به پس‌انداز دست یافته‌اند. در مثال زیر تفاوت حاشیه سود کم و حاشیه سود زیاد را مقایسه می‌کنیم؛ برای مثال، اگر هزینه تمام‌شده عملیات برای بانک‌ها و تعاونی‌های اعتبار مساوی دو درصد باشد بانک‌ها چون به‌دنبال حداکثرکردن سود برای سهام‌داران هستند در نتیجه حاشیه سود چهار درصد و تعاونی‌ها با حاشیه سود دو درصد کار می‌کنند.

	حاشیه سود ٤درصد	حاشیه سود ۲درصد
سود تسهیلات اعطایی	۲٤درصد	۲۳درصد
سود سپرده‌گذاران	۲۰درصد	۲۱درصد
هزینه ها	۲درصد	۲درصد

ملاحظه می‌کنیم که تعاونی‌های اعتبار می‌توانند با احتساب حاشیه سود کمتر، تسهیلات را با نرخ کمتری –۲۳درصد– اعطا کنند و همزمان سود بالاتری –۲۱درصد– به سپرده‌ها پرداخت کنند که در مقایسه با نظام بانکی مناسب‌تر است.

تخصیص منابع

اعطای تسهیلات و تأمین نیازهای اعتباری اعضا مهم‌ترین فعالیتی است که تعاونی‌های اعتبار انجام می‌دهند. در بین قراردادهای موجود برای اعطای تسهیلات تعاونی‌های اعتبار از قرض‌الحسنه و قراردادهای مبادله‌ای برای تخصیص اعتبار به اعضای خود استفاده می‌کنند. این به‌علت ماهیت خاص تعاونی‌های اعتبار است. همان‌طور که گذشت تعاونی‌های اعتبار کوشش در تأمین نیازهای مالی خانوارها برای هزینه‌های مصرفی دارد. خانوارها همواره برای نیازهایی مانند خرید مسکن، خرید خودرو، خرید کالا و خدمات، هزینه‌های تحصیل، هزینه‌های درمان و ... تسهیلات دریافت می‌کنند. به این منظور قرض‌الحسنه و قراردادهای مبادله‌ای کاربرد فروان دارد. بر خلاف قراردادهای مشارکتی که کاربرد آنها برای رونق کسب‌وکار مناسب است و به‌طور عمده برای کسب سود بیشتر استفاده می‌شوند. به این منظور تسهیلات قرض‌الحسنه، مرابحه، استصناع، اجاره به شرط تملیک و خرید دین برای تعاونی‌های اعتبار پیشنهاد می‌شود.

روش تقسیم سود

در تبیین مالکیت تعاونی‌های اعتبار بیان شد که این نهادها در قالب قرارداد شرکت شکل می‌گیرند. به این شکل که اعضای تعاونی‌های اعتبار با تشکیل سرمایه و توافق بر اساسنامه شرکت را تأسیس می‌کنند. در اساسنامه، اعضا مانند شرکت‌های سهامی توافق می‌کنند سود به نسبت سرمایه اعضا بین آنها تقسیم شود. در پایان سال مالی تعاونی بعد از کسر هزینه‌ها و

پرداخت سود سپرده‌گذاران ممکن است مقداری سود در تعاونی شناسایی شود. این سود به نسبت سرمایه‌ای که اعضا دارند بین آنها تقسیم می‌شود. البته اعضا با هدف کسب سود عضو تعاونی اعتبار نمی‌شوند بلکه هدفشان پس‌انداز و استفاده از تسهیلات تعاونی اعتبار است؛ اما اگر سرانجام سودی برای تعاونی بر جا ماند به این شکل بین اعضا تقسیم خواهد شد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

درباره تعاونی‌های اعتبار دو نکته اهمیت دارد: الف) وجود پیوند مشترک بین اعضای تعاونی اعتبار است؛ بنا بر این شرایط پذیرش عضو در تعاونی‌های اعتبار در اساسنامه و طبق نظر مجمع مؤسسان تعیین می‌شود و بر اساس این شرایط اعضا تعاونی‌های اعتبار باید در یک ویژگی مشخص اشتراک داشته باشند. این امر در تعیین اعتبار، احراز نیاز عضو، امکان وصول مطالبه‌ها اهمیت به‌سزایی دارد و از ویژگی‌های منحصر به فرد تعاونی اعتبار است که آن را از دیگر نهادها متمایز می‌کند. ب) اعطای تسهیلات با نرخ مناسب به اعضاست. این موضوع از غیرانتفاعی‌بودن تعاونی‌های اعتبار ناشی می‌شود. وجه تمایز تعاونی‌های اعتبار با دیگر نهادهای مالی به‌وسیله بانک در همین دو موضوع است.

از دید فقهی تعاونی‌های اعتبار در قالب عقد شرکت قابل تعریف هستند. اعضا بر اساس قرارداد شرکت سرمایه تعاونی اعتبار را تشکیل و آن را تأسیس می‌کنند. نسبت سهمی که اعضای تعاونی در سرمایه شرکت دارند در حق رأی آنها اثری ندارد و هر عضو فقط یک رأی دارد اما سود تعاونی به نسبت سهمی که اعضا دارند، تقسیم می‌شود.

تعاونی اعتبار از نظر ساختار سه رکن اساسی دارد. بالاترین رکن، مجمع عمومی اعضاست که مالکیت خود را اعمال می‌کنند. مجمع عمومی جهت انجام امور شرکت، هیئت مدیره را انتخاب می‌کنند. هیئت مدیره نیز مدیریت اجرایی را به مدیر عامل که برمی‌گزینند می‌سپارند که همه بر اساس عقد وکالت از طرف اعضا کار می‌کنند. بازرسان نیز به انتخاب اعضای تعاونی به‌عنوان رکن ناظر تعاونی اعتبار شناخته می‌شوند. تعاونی‌های اعتبار منابع خود را از سهام اعضا و سپرده آنها به‌دست می‌آورد و این منابع را به‌وسیله تسهیلات قرض‌الحسنه، فروش اقساطی کالا، فروش اقساطی مسکن، اجاره به شرط تملیک، جعاله و خرید دین در اختیار اعضای خود قرار می‌دهد.

مهم‌ترین آسیبی که در سال‌های اخیر تعاونی‌های اعتبار با آن روبه‌رو بوده‌اند، تعاونی‌های اعتبار آزاد است که به‌علت خلأ نظارتی پدید آمده‌اند. آسیبی که اکنون تعاونی‌های اعتبار درگیر آن هستند، قوانین دست‌وپاگیر و تشریفات قانونی فراوان است. در مدل مطلوب نهادی ملی و تخصصی ـ ترجیحاً بانک مرکزی ـ برای نظارت بر تعاونی‌های اعتبار پیشنهاد شده است. با استفاده از این نهاد ملی برای نظارت بر تعاونی‌های اعتبار، این نهادها از هر دو آسیب پیش‌گفته در امان خواهد بود. با بهره‌گیری از این ایده، ضمن رفع این آسیب‌ها در جهت حمایت بیشتر از تعاونی‌های اعتبار و انجام اقدام‌های تخصصی برای گسترش آنها در جامعه گامی بلند برداشته خواهد شد.

ضعف دیگری که درباره تعاونی‌های اعتبار شناسایی کردیم سپرده‌پذیری پایین این نهادهاست. عمده تعاونی‌های اعتبار در ایران از اعضای خود سپرده دریافت نمی‌کنند یا به عنوان منبع اصلی برای تجهیز خود شمرده نمی‌شوند. علل عدم توانایی اعضا برای پس‌انداز پول تحت عنوان سپرده بیان شد. مدل مطلوبی که در پژوهش پیش رو پیشنهاد شد این مسئله را با افزایش تعداد افرادی که می‌توانند عضو تعاونی باشند، حل کرده است. طبق قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، تعاونی‌های اعتبار فقط می‌توانند از گروهی مشخص و محدود عضو بپذیرند؛ اما چنانکه افرادی که می‌توانند به عضویت تعاونی اعتبار در بیایند، بسیار محدود باشند، در مدل مطلوب پیش‌بینی‌شده است که پیوند مشترک بین چند گروه شغلی مرتبط با هم یا بین ساکنان منطقه‌ای خاص در نظر گرفته شود. در این صورت افرادی که می‌توانند عضو تعاونی اعتبار شوند، افزایش می‌یابد؛ در نتیجه با افزایش اعضای تعاونی اعتبار، امکان سپرده بیشتر در تعاونی اعتبار فراهم می‌شود.

افزایش سپرده‌ها در تعاونی‌های اعتبار باعث افزایش منابع آنها می‌شود و این امر باعث کاهش وابستگی تعاونی اعتبار به سازمانی است که تعاونی در بستر آن شکل گرفته است. همچنین با افزایش منابع، دیگر نیازی به قراردادن شرط سپرده‌گذاری پول برای دریافت تسهیلات نیست و فقط می‌توان از این ابزار برای قراردادن امتیازهای ویژه برای اعضا استفاده کرد.

عدم استفاده از قراردادهای متنوع برای اعطای تسهیلات به اعضا آسیب دیگری است که تعاونی‌های اعتبار اکنون دچار آن هستند. این دشواری از کمبود منابع مالی آنها ناشی

است. با رفع مشکل سپرده‌پذیری و افزایش منابع این نهادها و الزام آنها به پرداخت سود سپرده، تعاونی‌های اعتبار به سمت استفاده از قراردادهای پیشنهادی در مدل مطلوب برای اعطای تسهیلات پیش خواهند رفت.

در نظام مالی متعارف پیشنهاد نرخ‌های مناسب به اعضا از سوی تعاونی‌های اعتبار از جمله عامل‌های مهمی است که باعث گسترش این نهادها در جامعه شده است؛ این در حالی است که در کشور ما از این جهت تفاوتی بین تعاونی‌های اعتبار و بانک‌ها وجود ندارد. در مدل مطلوب ضمن در نظرگرفتن نهاد ناظر تخصصی برای تعاونی‌های اعتبار، پیشنهاد می‌شود، قانون و مقررات ویژه تعاونی‌های اعتبار وضع شود و در این قانون انعطاف لازم برای تعاونی‌های اعتبار در نظر گرفته شود. همچنین پیشنهاد می‌شود تا شورای پول و اعتبار که سیاست‌های پولی را تصویب می‌کند، این امکان را فراهم آورد تا تعاونی‌های اعتبار بتوانند از مهم‌ترین مزیت خود، یعنی ارائه نرخ‌های مناسب در سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی استفاده کنند.

پیشنهادها

سرانجام پیشنهاد می‌شود با طراحی و اجرای صحیح تعاونی‌های اعتبار، وظیفه اصلی این نهادها که تأمین اعتبار برای نیازهای مصرفی خانوارها است تبیین شود. این وظیفه، کارویژه مشخص تعاونی‌های اعتبار است که به‌علت ویژگی‌های خاص این نهادها به بهترین شکل از عهده آن بر می‌آیند. اکنون هر چند نهادهای دیگری مانند بانک‌ها در پاسخ‌گویی به این نیاز فعالیت‌هایی انجام می‌دهند اما به‌علت اینکه هدفشان امر دیگری مانند حداکثرسازی سود سهام‌داران است به‌خوبی از عهده این وظیفه بر نمی‌آیند؛ بنابراین باید تأمین اعتبار برای خانوارها را به نهادی تخصصی مانند تعاونی اعتبار سپرد. در این صورت هم نیاز خانوارها مرتفع می‌شود و هم بانک‌ها به وظیفه‌های اصلی خود در پویایی اقتصاد کشور می‌پردازند.

منابع و مآخذ

۱. اداره کل امور تعاونی‌های خدمات تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان وزارت تعاون؛ «بررسی وضعیت تعاونی‌های اعتبار در سال‌های ۷۱ و ۷۲ و نیمه اول سال ۷۳»؛ **مجله تعاون**، ش٤٤، ١٣٧٤.

۲. اساسنامه نمونه شرکت تعاونی اعتبار، بخش‌نامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

۳. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار.

٤. حسینی بهشتی، سیدمحمد؛ «مالکیت تعاونی: موضوع سخنرانی آیت الله شهید سیدمحمد حسینی بهشتی در سمینار شناخت نظام تعاون در ایران»؛ **مجله** تعاون، ش۲۲، ۱۳۷۲.

۵. ستوده‌بقا، محمود؛ «نگاهی به وضعیت تعاونی‌های اعتبار در ایران»؛ **مجله تعاون**، ش۱۲۸، ۱۳۸۱.

٦. شعبان‌پور، غلام‌رضا؛ «جامعه‌شناسی تعاونی‌های اعتبار خانوادگی در ایران»؛ **مجله معرفت**، ش٥٦، ۱۳۸۱.

۷. قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران.

۸. کیان‌مهر، محمدولی؛ «گسترش تعاونیه‌ای اعتبار و امکان تعدیل معاملات پولی و مالی به رواش مرابحه با تأکید بر نقش تعاونی در تخفیف فعالیت‌های پنهان اقتصادی»؛ **مجله تعاون**، ش۱۳۳، ۱۳۸۱.

۹. معمارزاده، ندا، زهرا جعفرینیک و طیبه بیات؛ «اصول و مبانی مدیریت تعاونی در ایران»؛ **مجله راهبرد**، ۱۳۸۹.

۱۰. ملاکریمی خوزانی، نعمت‌الله؛ **مطالعه تطبیقی ساختار اتحادیه‌های اعتباری و صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران: تحلیل فقهی اقتصادی**؛ تهران: دانشگاه امام صادق﵇، ١٣٨٤.

۱۱. موسویان سیدعباس؛ **طرح تحول نظام بانکی**؛ تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰.

۱۲. ـــــــــــ؛ **ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)**؛ تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸٦.

۱۳. وزارت تعاون و امور روستاها؛ اتحادیه‌های اعتباری؛ تهران: سازمان مرکزی تعاونی کشور، ۱۳٤۹.

14. Balkenhol, B., & International Labour Office; **Credit Unions and the Poverty Challenge: Extending Outreach**, Enhancing Sustainability: International Labour Office, 1999.
15. Barron, David N., West, Elizabeth, & Hannan, Michael T; "A Time to Grow and a Time to Die: Growth and Mortality of Credit Unions in New York City"; 1914-1990. **American Journal of Sociology**, 100(2), 1994.
16. Fountain, W.V; "The Credit Union World: Theory"; **Process**, Practice: Cases & Application: AuthorHouse, 2006.
17. Fountain, W.V; "The New Emerging Credit Union World: Theory" **Process**, Practice: Cases & Application: AuthorHouse, 2012.
18. Froman, Lewis A; "Credit Unions"; **Journal of Business of the University of Chicago**, 8(3), 1935.
19. Pearce, Douglas K; "Recent developments in the credit union industry"; **Economic Review**, (Jun), 1984.
20. World Council of Credit Union website.
21. Turner, W. John; "Credit unions and banks: turning problems into opportunities in personal banking"; **International Journal of Bank Marketing**, 14(1), 1996.